

**Forvaltningsplan Kongsberg Sølvverk kulturmiljø,  
Kongsberg kommune, Buskerud fylke**

Godkjent av Riksantikvaren 1. oktober 2018

## Forord

Som ledd i arbeidet med å frede kulturmiljøet Kongsberg Sølvverk henvendte Miljøverndepartementet (MD) seg til Riksantikvaren (RA) ved brev av 4. juli 2000. MD ba om at det ble opprettet en samarbeidsgruppe og at gruppen, innenfor rammen av fredningsbestemmelsene, skulle utarbeide en skisse til forvaltningsplan for kulturmiljøet.

Det ble utnevnt en representant til samarbeidsgruppen fra hver av følgende institusjoner: Norsk Bergverksmuseum, Kongsberg kommune, Bergvesenet (senere Direktoratet for mineralforvaltning, DMF), Statskog, Norges Vassdrags og Energiverk (NVE), Buskerud fylkeskommune og RA. RA utarbeidet i samråd med MD et utkast til forskrift om fredning basert på tidligere forslag til fredningsbestemmelser. MD sendte 23. desember 2000 forskriften ut til samarbeidsgruppens medlemmer og presiserte at bestemmelsene i forskriften skulle legges til grunn for gruppens planutredning. Forskriften ble vedtatt ved kgl. res. 15. mai 2003.

Etter fredningen av Barmen naturreservat i 2005 ble gruppen supplert med et medlem fra Fylkesmannen i Buskerud for å samordne bestemmelsene for de to områdene.

Første versjon av forvaltningsplanen forelå 3. oktober 2008 og skulle ha varighet ut året 2013. RA, DMF og NVE har siden gått ut av samarbeidsgruppen. Norsk Bergverksmuseum har i 2013, 2014 og 2016 på vegne av gruppen tatt opp spørsmålet om revisjon av planen i brev til RA. Samarbeidsgruppen vedtok på møte 17. mars 2016 å igangsette arbeid med revisjon av planen blant dens gjenværende medlemmer. Arbeidet har senere vært drøftet uformelt mellom museet og RA.

Fredning av kulturmiljø var ved fredningen av kulturmiljøet Kongsberg Sølvverk i 2003 et relativt nytt og foreløpig lite brukt virkemiddel. Dette var det første eksempel på en forvaltningsplan for et fredet kulturmiljø. Arbeidet med planen har derfor vært et grunnleggende prosjekt.

## INNHold

### Innledning

- Det formelle grunnlaget
- Hvem forvaltningsplanen særlig angår
- Hensikten med forvaltningsplanen
- Hvordan bruke forvaltningsplanen
- Gyldighetstid og revisjon

### Del 1 Mål

- Formålet med fredningen
- Mål for forvaltningen

### Del 2 Kulturmiljøet og kulturminnene

- Tilfanget av kulturminner
- Tilstanden
- Prioritering av skjøtsel og vedlikehold

### Del 3 Tiltak og dispensasjon

- Tiltak og dispensasjon generelt
- Skjøtselstiltak og dispensasjon spesielt
- Skjøtsel av visuelle sammenhenger
- Arbeidsmetoder
- Tiltak på byggverk og anlegg m.v. som ikke er kulturminner fra sølvverksdriften
- Tiltak og forholdet til andre forvaltningsområder

### Del 4 Roller, ansvar, oppgaver, økonomi m.v.

- Eiere og tiltakshavere generelt
- Statskog
- Andre aktuelle eiere og tiltakshavere
- Norsk Bergverksmuseum
- Kongsberg kommune
- Forvaltningsmyndigheten for kulturmiljøet, Riksantikvaren og Buskerud fylkeskommune
- Forvaltningsmyndigheten for Barmen naturreservat, Fylkesmannen i Buskerud

## INNLEDNING

### Det formelle grunnlaget

Kulturmiljøet Kongsberg Sølvverk, Kongsberg kommune, Buskerud fylke ble fredet ved kongelig resolusjon den 15. mai 2003 i medhold av lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr. 50 § 20, jf §§ 16, 17, 18 og 21. Forvaltningsplanen skal ligge innenfor rammen av fredningsforskriften og skal ikke virke skjerpene i forhold til fredningen og fredningsbestemmelsene.

Planen er veiledende. Forvaltningsplanen gjelder for hele det fredede området. Det vises til forskrift 15. mai 2003 nr 585 samt kart, se følgende nettsteder:

<http://www.lovdatab.no/cgi-wift/ldles?doc=/lf/lf-20030515-0585.html>

[http://norsk-bergverksmuseum.no/wp-content/uploads/sites/10/2013/08/fredingskart\\_web.pdf](http://norsk-bergverksmuseum.no/wp-content/uploads/sites/10/2013/08/fredingskart_web.pdf)

### Hvem forvaltningsplanen særlig angår

Planen skal i særlig grad være til hjelp for berørte eiere og forvaltningsmyndigheten. De største eierne er Statskog og Norsk Bergverksmuseum (museet). Den gjelder også for andre eiere, rettighetshavere og for brukerne av fredningsområdet. For eksempel er området mye brukt til friluftsliv og sportslige aktiviteter. Videre berører den andre myndigheter med interesser innen området så som Direktoratet for mineralforvaltning (DMF, tidligere Bergvesenet), Norges Vassdrags og Energiverk (NVE), Fylkesmannen i Buskerud og Kongsberg kommune.

### Hensikten med forvaltningsplanen

Forvaltningsplanen skal vise hvordan fredningen bør følges opp i praksis. Planen legger opp til at virksomhetene og ferdselen skal bli utøvet i samsvar med fredningen og ikke i unødige grad medføre søknad om dispensasjon. Videre legger den til rette for at samarbeidet mellom eiere og brukere, fagorganer og myndigheter skal fungere godt uten unødige tidsbruk. Vassdragsanleggene og dammer i særdeleshet fremstår p.t. som de mest ressurskrevende. Dette er anlegg underlagt NVE sitt ansvarsområde og det er vesentlig at man søker å etablere en praksis som tar hensyn til disse anleggenes krav til drift og vedlikehold og beskjedne effekter ved nedtapping knyttet til drift og vedlikehold. Samarbeidet som planen legger opp til bør bidra til at enkelttiltak kan bli godt tilpasset og avklart i forhold til fredningen. Hovedhensikten er i god tid på forhånd å få avklart med forvaltningsmyndigheten hvordan ulike virksomheter kan utøves, og dessuten så langt mulig få klarlagt hvilke arbeider som kan utløse krav om dispensasjon.

Klargjøringen av ansvars- oppgavefordelingen er særlig viktig for å gjøre planen og fredningen operativ. Så mye som mulig av det forberedende og forebyggende arbeidet bør skje lokalt. Museet som kompetansesenter er forutsatt å spille en viktig rådgivende rolle.

### Hvordan bruke forvaltningsplanen

Forvaltningsplanen er et redskap til bruk for de enkelte berørte innen fredningsområdet – blant annet av en eier/tiltakshaver som vil planlegge og avklare et tiltak i forhold til fredningen. Dette må primært skje i et samarbeid mellom aktuelle interesseorganisasjoner, kommunen, museet og forvaltningsmyndigheten.

I Del 1 beskrives mål og delmål for forvaltningsarbeidet som alle eiere og brukere skal søke å forholde seg til, og arbeide etter.

I Del 2 beskrives tilfanget av kulturminner, hvilken tilstand de er i og hvordan vedlikeholds- og skjøtselsarbeidet bør prioriteres i daglig drift og vedlikehold. Opplysningene i beskrivelsen kan i ettertid også brukes for kontroll av hvorvidt forvaltningsmålene blir tilfredsstillende oppfylt.

Del 3 er en veiledning om forholdet mellom ulike typer tiltak og hvilke typer som krever dispensasjon og ikke.

Del 4 er særlig viktig fordi den gir en oversikt over rollefordeling, rutiner og samarbeidsbehov. Dette gjelder alle berørte eiere/tiltakshavere, museet som rådgivende fagorgan, forvaltningsmyndigheten for fredningen, og andre berørte myndigheter. Her er beskrevet roller, ansvar, oppgaver, aktuelle planer og økonomiske virkemidler.

### **Gyldighetstid og revisjon**

Forvaltningsplanen trer i kraft 1. mai 2018 og gjelder i en 10-årsperiode fram til og med 2027. Planen er et levende dokument og kan derfor revideres underveis i denne perioden ved behov. Dette skal sikre at forvaltningsplanen er et aktivt redskap for å følge opp fredningen i praksis. Den nedsatte samarbeidsgruppen vil spille en viktig rolle i fremtidig revisjonsarbeid..

## **DEL 1 MÅL**

### **Formålet med fredningen**

I fredningsforskriften III Formål heter det:

"Formålet med fredningen er å bevare et nasjonalt og internasjonalt verdifullt industrielt kulturmiljø med fysiske spor fra over 300 års gruvedrift etter sølv. Fredningen omfatter så vel overordnede trekk i kulturmiljøet, som enkeltelementer og sammenhengen mellom disse elementene."

### **Mål for forvaltningen**

For at formålet med fredningen skal bli godt ivaretatt bør alle med forvaltningsansvar innen kulturmiljøet utøve sine virksomheter og aktiviteter etter felles mål i samsvar med fredningen. Målene bør være operative og kvantifiserbare, og kunne gi grunnlag for miljøovervåking og statusbeskrivelse.

#### *Hovedmål:*

Kulturmiljøet skal bevares og forvaltes på en slik måte at grunnlaget for kunnskap, opplevelse og skånsom verdiskapning blir størst mulig.

#### *Delmål:*

1. Påvise og dokumentere alle sølvverksminnene, og klarlegge deres historiske og funksjonelle sammenhenger.  
Aktiviteter: Registrering/kartlegging og dokumentasjon.
2. Forbedre eller stabilisere kulturminnenes tilstand og deres miljømessige sammenhenger av betydning innenfor rammen av hovedmålet.  
Aktiviteter: Istandsetting og skjøtsel/vedlikehold av kulturminnene etter kulturminnefaglige retningslinjer; tilpassing av virksomheter, ferdsel og tiltak, og behandling av dispensasjonssaker.
3. Åpne visuelle sammenhenger av betydning innenfor rammen av hovedmålet.  
Aktivitet: Skjøtsel - hogst/rydding etter kulturminnefaglige retningslinjer.

## DEL 2. KULTURMILJØET OG KULTURMINNENE

### Tilfanget av kulturminner

Antakelig finnes det i alt 2000–3000 kulturminner innen området. Av disse er det registrert ca. 1600. Tallene gjelder objekter i dagoverflaten, inkludert gruvenes dagåpninger. I tillegg kommer det store underjordiske gruvesystemet. Videre registrering er og vil trolig fortsatt være en kontinuerlig oppgave.

Det er i fredningsforskriften differensiert mellom bygninger, anlegg og andre kategorier kulturminner som har sin historie knyttet til sølvverksdriften og de som ikke har det. Objekter med tilknytning til sølvverksdriften er følgende (antall fremgår av vedlegg):

- bygninger og tufter etter bygninger,
- dagåpninger for underjordiske bergrom,
- underjordiske bergrom,
- berghalder (tipphauger for gråstein),
- afterhauger (tipphauger for utvasket sand fra pukkverk),
- damanlegg med enkeltdemninger,
- vannrenner, vannførende og uten vann,
- hjulstuer (murer etter bygninger for vannhjul),
- murer (i hovedsak steingjerder rundt gruveåpninger samt støttemurer av gråstein),
- veifar og stier,
- inskripsjoner og målepunkter,
- sikringsgjerder der eldre gravemateriell er gjenbrukt,
- andre objekter (skogbruksminner, hageanlegg, brønn, trykkvannsrør m.m.)

I de 11 årene som den midlertidige fredningen har virket og 15 år med permanent fredning, har tapet av kulturminner gjennom fjerning, forfall eller beskadigelse vært relativt lite, tatt i betraktning det store antall objekter og områdets størrelse, men flere objekter er blitt forringet. Det har inntruffet utrasinger av en del gråsteinsmurer, spesielt ved rennene (Kongensdamsrenna har mange eksempler) samt ved noen hjulstuer.

### Tilstanden

Beskrivelsen viser til tiltak etter vedtak om midlertidig fredning i 1992.

- **Bygningene** vedlikeholdes av eierne og er stort sett i god tilstand.
- **Inngjerding av gruveåpninger.** Samtlige er fornyet.
- **Dammer.** Det er behov for løpende ettersyn og reparasjoner. Større reparasjoner og utbedringer på flere. Rensking av damfot av alle klassifiserte dammer er utført.
- **Vannførende renner.** Det er utført løpende ettersyn og reparasjoner, men det er fortsatt et betydelig reparasjonsbehov og flere skader. Arbeidet må fortsette.
- For en stor del av de **tørrelagte rennene** og **hjulstuene** er gjengroing et problem. En viss andel av rennestrekningen bør holdes fri for skog, likeså de fleste av hjulstuene. Hjulstuemurene er utsatt for gjenrasing og bør følges opp, også mht. sikkerhet. To av de høyest klassifiserte hjulstuene har hatt betydelige utrasinger. Museet fotograferer med noen års mellomrom.
- **Berghalder** og **afterhauger** er stort sett tilgrodd med skog (barskog, løvskog, busker), lyng, mose og lav. Noen steder er det tenkt rydding av skog for å gjenopprette visuell sammenheng med gruveåpningene og de andre objektene. Uttak av berghalder til fyllmasse for veier er stanset og har såvidt vites ikke forekommet etter midlertidig fredning 1992. Men mange berghalder har synlige skader fra tidligere uttak og her bør rasvinkel gjenopprettes. Flere afterhauger med finkornet sandmasse er i tidens løp

skadet av masseuttak, overskjærende sti-/løypetraséer og naturprosesser som vannerosjon og gravedyr.

- **Veier/stier:** Kjøring er begrenset med avsperring ved bommer ved de tre innkjørlene til området. Korsveien er oppgradert etter dispensasjon, og en videreføring av oppgraderingen er aktuelt.
- **Inskripsjoner.** Eldre maling forsvinner helt eller delvis og blir ikke fornyet. Sølvverkets Venner utfører i samråd med museet fra 2015 skånsom rensing, midlertidig oppmaling med kritt vann og fotografering til enkle lokalitetsskilt.

### **Prioritering av skjøtsel og vedlikehold**

Det er her sett bort fra bygninger som eiere har ansvar for å vedlikeholde.

Prioritet 1: **Dammer.** Sikre tetthet og tilfredsstillende krav ifm. flomvern. Overløp og tappemekanismer. I størst mulig grad ta antikvariske hensyn.

Prioritet 2: **Vannførende renner.** Inspisere og skifte ut torvlag ved lekkasjer og treverk på råtne strekninger, rydde vegetasjon, gjenoppmure utrasinger, fornye overløp. Fremskaffing av torv, stein og trematerialer.

Prioritet 3: **Hjulstuer.** Rydding av vegetasjon. Andreiltak mot gjenrasing av hvelvinger og vegger. Komplettere tidligere befaringer og oppdatere med nye foto.

Prioritet 4: **Inskripsjoner.** Fortsette skjøtsel, foto og formidlingstiltak påbegynt i 2015.

Prioritet 5: **Gruveåpninger og gruvegjerder.** Ved fremtidig fornyelse av gjerder, passe på at gjerdetraséene ikke skader kulturminner og at de plasseres slik at det på dertil egnede steder er mulig å se ned i gruverommene utenfra. En utsiktsplattform er etablert (museet). Noen strekninger med gjerder lagd av eldre gruvemateriell er bevart. Tiltak for å sikre oppmuringer ved noen sjaktåpninger, såkalte "oppsalinger", mot utrasing bør vurderes.

Prioritet 6: **Tørrelagte renner,** rydde vegetasjon langs noen traséer der det i forbindelse med andre pågående arbeider er aktuelt.

Prioritet 7: **Berghalder og afterhauger.** Gjenopprette naturlige rasvinkler der det er jafset ut fyllmasse flere steder. Rydde skog utvalgte steder for bedre visualitet. Slike tiltak kan utføres der det faller naturlig i samband med andre pågående arbeider.

## **DEL 3 TILTAK OG DISPENSASJON**

### **Tiltak og dispensasjon generelt.**

Reglene i forskriften kap. IV forbyr i prinsippet all virksomhet og ferdsel som er egnet til å skade eller skjemme kulturminnene og kulturmiljøet eller på annen måte motvirke formålet med fredningen.

I forskriften kap. V er opplistet tiltak som fredningen ikke er til hinder for og som ikke krever søknad om dispensasjon og tillatelse. Dette er virksomheter m.v. som i utgangspunktet anses å kunne være i samsvar med fredningen - enten fordi de ikke anses å ha nevneverdig betydning for fredningen, eller fordi de kan være ønskelige for å følge opp formålet med fredningen. Det er likevel ikke likegyldig hvordan virksomhetene m. v. utøves. Den praktiske utførelsen må gjøres slik at tiltaket er i samsvar med formålet med fredningen. Hvis ikke, vil det kreve dispensasjon fra fredningen. Forvaltningsplanen er et virkemiddel til nettopp å tilpasse virksomhetene best mulig til fredningen.

Etter forskriften kap VI kan forvaltningsmyndigheten i særskilte tilfeller etter søknad om dispensasjon gi tillatelse til gjennomføring av tiltak som innebærer inngrep. Vedkommende

myndighet har imidlertid bare anledning til å gi dispensasjon for tiltak som ikke er i vesentlig strid med fredningens formål.

Kravet om søknad om dispensasjon kan i prinsippet gjelde alle kategorier tiltak. Det avgjørende er hvorvidt tiltaket slik det skal gjennomføres, er egnet til å skade eller skjemme kulturmiljøet og kulturminnene. Det kan gis dispensasjon til tiltak i forbindelse med istandsetting og vedlikehold av kulturminnene. Ved behandling av søknad om dispensasjon skal forvaltningsmyndigheten blant annet vurdere om tiltaket er i vesentlig strid med fredningens formål og hvor samfunnsmessig viktig tiltaket er. Hensyn til friluftsliv, universell utforming, verdiskapning som ikke går på bekostning av kulturminnene m. v. er i denne sammenheng viktige samfunnsmessige hensyn.

Videre skal myndigheten vurdere om det skal stilles vilkår ved en ev. tillatelse.

### **Skjøtseltiltak og dispensasjon spesielt**

Vanlig skjøtsel/vedlikehold av kulturminner kan utføres uten at det er søkt om dispensasjon. Imidlertid skal det meldes fra til kulturminnemyndighetene v/ Norsk Bergverksmuseum for å sikre oversikten over hva som er planlagt å gjøre. Med vanlig vedlikehold menes å skifte ut enkelte ødelagte taksteiner eller enkelte råtne panelbord utvendig på en fredet bygning. Ved vanlig skjøtsel/vedlikehold skal mest mulig av de originale byggelementene brukes om igjen, med samme metodikk og på samme stedet som før. Deler som er skadet skal så langt mulig repareres. Deler som ikke kan repareres skal skiftes ut med nytt av samme materiale og med samme form og utseende. Det skal brukes samme type overflatebehandling. Kunstig impregnert trevirke bør ikke benyttes.

For trekonstruksjoner som ikke ligger beskyttet av tak, som for eksempel vannrennene, er en slik vedlikeholdsmodell ikke brukbar. Her må man erkjenne at trevirket er forgjengelig og trenger periodevis full fornyelse. Det er samtidig også viktig at vannrennene ikke utgjør en sikkerhetsrisiko for turgåer. Så lenge man følger prinsippet om prosessuell autentisitet, dvs at man bruker historisk riktig utførelse, form og materialbruk/kvalitet bør slike arbeider kunne defineres som vedlikehold.

Istandsetting som omfatter full utskifting av panelet på en vegg eller omlegging av taket på hele takflater eller gjenoppbygging av en sammenrast vannrenne eller demning, som er gått ut av aktiv bruk, krever dispensasjon. Det samme gjelder tilbakeføring til tidligere utseende.

### **Skjøtsel av visuelle sammenhenger**

I nærmere bestemte områder rundt og mellom kulturminnene, som var frie for skog under sølvverksdriften, kan skogen igjen forsiktig fjernes og viktige visuelle sammenhenger synliggjøres. For å hindre for brå fristilling med påfølgende fare for ødeleggende rotvelt, må hogging av skogen om nødvendig skje gradvis over flere år. Alternativt kan felling skje samtidig med en ev. ordinær avvirkning av hogstmoden skog i tilgrensende områder. Avvirkning og transportering av tømmer må ikke påføre kulturminnene skade. Kulturminnene og de nærmeste områdene rundt dem må ryddes for kvist og annet hogstavfall slik at det ikke dekker eller skader kulturminnet. Området rundt kulturminnet defineres her til to meter. Ny gjenvekst holdes nede ved hjelp av jevnlig rydding. Kjemisk bekjempelse som skjemma kulturminnene eller er til skade for opplevelsen av kulturmiljøet må ikke anvendes. Hvilke områder som skal ryddes for skog og holdes åpne, og hvordan og når det skal gjøres, skal inngå i skjøtelsesplanen og være godkjent av forvaltningsmyndigheten.



Gjenåpning av viktige visuelle sammenhenger og fjerning av trær fra demninger, vannrenner og berghalder er bare søknadspliktig dersom arbeidet kan skade eller skjemme kulturminner – ev. fordi arbeidet er særlig vanskelig.

### **Arbeidsmetoder**

Vedlikeholds- og skjøtselsarbeidene må gjøres rutinemessig og så langt mulig til de tider av året som er best for kulturminnene. Moderne tekniske hjelpemidler kan benyttes når dette ikke fører til at kulturminnenes utseende blir endret. F. eks. kan materialer til vedlikehold transporteres og trær hugges ved hjelp av hensiktsmessig maskinelt utstyr når dette ikke skader kulturminner og terrenget. Fra vanskelige steder kan tømmeret f.eks. transporteres ved hjelp av vinsj/taubane. Dersom det ønskes anvendt arbeidsmetoder som er egnet til å endre kulturminnet skal det søkes om dispensasjon.

### **Tiltak på byggverk og anlegg m.v. som ikke er kulturminner fra sølvverksdriften**

De byggverk og kulturspor som ikke knytter seg til sølvverksdriften omfattes også av fredningsbestemmelsene. De skal således brukes og skjøttes på en måte som ikke er til skade for kulturmiljøet.

Eierne og brukerne oppfordres til å ta vare på også disse byggverkene m.v. som kulturminner i de tilfeller de ifølge kulturminnemyndighetene representerer en viktig del av lokalhistorien og er kilde til opplevelse. Vedlikehold og andre arbeider som ikke innebærer ytre endringer er ikke søknadspliktige, og vise versa. Imidlertid er det også her ønskelig at kulturminnemyndighetene v/ Norsk Bergverksmuseum informeres skriftlig om det.

### **Tiltak og forholdet til andre forvaltningsområder**

Tiltak i henhold til andre lover og forskrifter m.v. kan berøre kulturminner og sammenhenger i fredningsområdet og kreve søknad om dispensasjon i henhold til fredningsforskriften. På den annen side innebærer ikke en tillatelse i henhold til fredningsforskriften at et tiltak er fritatt fra tillatelse i henhold til annen lov.

### Sikkerhetstiltak ved gruveåpninger

Sikringstiltak ved gruveåpninger ligger til tiltakshaver under tilsyn av DMF (jf. mineralloven av 19. juni 2009 § 49 med forskrift av 23. desember 2009 kap. 2). I en del gruveområder er det inngått avtale med interessenter om vedlikeholdet av gjennomførte tiltak. I

Kongsbergområdet er dette gjort ved at Statskog har påtatt seg ansvaret for sikring av gruehull på statens grunn samt Trollerudskjerpene. Norsk Bergverksmuseum sikrer de åpninger museet benytter. Sikring av de øvrige gruehull er DMFs ansvar.

### Lov av 24. nov. 2000 nr 82 om vassdrag og grunnvann

For damanleggene gjelder:

(FOR 2009-12-18 nr 1600 ) Forskrift om sikkerhet ved vassdragsanlegg (damsikkerhetsforskriften) med hjemmel i lov av 24. nov. 2000 nr 82 om vassdrag og grunnvann.

(FOR-2011-10-28 nr1058) Forskrift om internkontroll etter vassdragslovgivningen (IK-vassdrag) med hjemmel i lov av 24. nov. 2000 nr 82 om vassdrag og grunnvann.

Kravene i nevnte forskrifter forutsettes oppfylt.

Det vises her til fredningsforskriftens § V, pkt. 12 og 13.

### Plan- og bygningsloven

Kulturmiljøet omfattes av plan- og bygningsloven (pbl) som kommunen forvalter. I kommuneplanens arealdel 2013–2025, vedtatt av Kongsberg kommunestyre 12.11.2014, er fredningsområdet båndlagt i henhold til pbl 2008 § 11-8 (H730). Dessuten er nedslagsfeltet som dreneres til Rundetjern og Tangentjern båndlagt i samsvar med de krav som drikkevannsforskriftene stiller.

Nye arealplaner eller endringer av arealplaner som berører fredningsområdet skal avklares med forvaltningsmyndigheten for fredningen.

Byggesaker i henhold til plan- og bygningsloven kan berøre kulturminner og sammenhenger innen fredningsområdet på en slik måte at det betinger dispensasjon fra forskriften.

### Barmen naturreservat

Kongsberg Sølvverk kulturmiljø og Barmen naturreservat overlapper hverandre i et areal på om lag 7000 dekar lengst vest i kulturmiljøet.

Naturreservatet er opprettet for å bevare et tilnærmet urørt naturområde med sitt biologiske mangfold i form av naturtyper, økosystemer, arter og naturlige økologiske prosesser. Området har særlig stor betydning som en stor intakt naturskog, med lommer av urskogpreg. Området har flere rike naturtyper med en rekke kalkkrevende arter.

Forvaltningen av reservatet skjer etter en egen verneforskrift. I reservatet er det ikke tillatt å iverksette bygging eller anleggsarbeid, men det er gjort et generelt unntak for vedlikehold, skjøtsel og sikringstiltak for bygninger og anlegg omfattet av forskriften om fredning av kulturmiljøet.

Forvaltningsmyndigheten for naturreservatet kan gi tillatelse til motorferdsel for disse tiltakene. Det kan påregnes at fylkesmannen vil gi dispensasjon til motorferdsel i forbindelse med skjøtsel av kulturminner innenfor reservatet som er omfattet av kulturmiljøet Kongsberg Sølvverk og til sikring av gruvesjakter. Transporten skal ikke sette vesentlige spor. Eventuelle skader skal utbedres. Innenfor kjerneområdene vist i NINA-rapport 44 skal det ikke fjernes store trær eller gjøres terrenginngrep i forbindelse med slik motorferdsel. Utenom kjerneområdene kan tillatelse til slik rydding for forenkling av adkomst bli gitt dersom andre alternativer ikke er aktuelle.

Fylkesmannen i Buskerud har forvaltningsmyndigheten for Barmen naturreservat.

## **DEL 4 ROLLER, ANSVAR, OPPGAVER M.V.**

Det er eierne, brukerne, museet, forvaltningsmyndigheten og de andre berørte myndighetene som til sammen forvalter området til daglig. Området har vært og skal fortsatt være i bruk til forskjellige virksomheter. For å nå forvaltningsmålene må det være klart hvilket ansvar og hvilke oppgaver partene har i prosessen, helt fra et tiltak skal planlegges til det er ferdig utført. Nedenfor gjennomgås ansvaret og oppgavene som en eier/tiltakshaver generelt har. Videre er oppgavene til en eier/tiltakshaver utdypet. Museets oppgaver som kompetansesenter omtales spesielt. Endelig er opplistet de viktigste oppgavene til forvaltningsmyndighetene.

### **Eiere og tiltakshavere generelt**

Driftsmetodene og bruken av området må så langt mulig tilpasses hensynet til kulturminnene og formålet med fredningen. Den enkelte eier og bruker har et selvstendig ansvar for at dette skjer. Den enkelte virksomhet og tiltak skal planlegges og utføres slik at unødige inngrep og skadevirkninger unngås, og slik at antall søknader om dispensasjon blir minimalisert. Viktige oppgaver for eierne og brukerne er:

- Bidra til skjøtsel og vedlikehold,
- sende melding om ev. nyoppdagede kulturminner til museet,
- sende melding om ev. skade på kulturminner eller visuelle landskapsmessige sammenhenger med tilknytning til kulturminner til forvaltningsmyndigheten,
- på et tidlig tidspunkt i prosessen sende melding om planlegging av enkelttiltak til museet, og invitere det til å delta i planleggingen,
- i samarbeid med de berørte parter bidra til planer for enkelttiltak med beskrivelser av hvordan hensynet til kulturminnene og kulturmiljøet skal ivaretas på best mulig måte,
- sende søknad om dispensasjon med beskrivelse av tiltaket og dets virkninger m.v. til forvaltningsmyndigheten for de tiltak som betinger søknadsplikt,
- likeså sende melding til museet om at tiltak er gjennomført slik at museet kan synfare virkningsområdet og berørte kulturminner og dokumentere ny tilstand.

Tiltak bør søkes gjennomført på den årstid som er best for kulturmiljøet og kulturminnene.

Ved bortsetting av oppdrag skal oppdragstaker forpliktes til å rette seg etter fredningen og utføre arbeidet på samme måte som eier er forpliktet til. Oppdragsgiver har ansvar for å informere om kulturminner og de hensyn som må tas til dem under arbeidet.

### Økonomi og finansiering

Det eksisterer et betydelig etterslep når det gjelder skjøtsel og istandsetting av kulturminner. Skal dette etterslepet tas igjen vil det kreve en økt innsats over flere år.

Fredningsvedtaket utløste ingen egen tilskuddspost til istandsetting og vedlikehold av kulturmiljøet. Den enkelte eier har i utgangspunktet det økonomiske ansvaret for skjøtsel av egne kulturminner.

For andre enn statlige virksomheter er det anledning til å søke kulturminnemyndighetene ved Riksantikvaren om økonomisk støtte til skjøtsel og vedlikehold av kulturmiljøer og kulturminner, og til andre kulturminnetiltak. Målgruppen for ordningen er eiere og forvaltere av fredede eller verneverdige kulturmiljøer og kulturminner.

### **Statskog**

#### Utfordringer

Statskogs hovedutfordringer blir å utøve skogsdriften på en hensynsfull måte overfor kulturminnene og deres landskapsmessige sammenhenger i kulturmiljøet.

#### Roller, ansvar og oppgaver

Statskog SF er grunneier av kulturmiljøet med mindre unntak. Statskog overtok ansvaret for vedlikehold av dammer og renner samt skjøtsel av kulturmiljøet Kongsberg Sølverk i 2004 (jf. Statskog: Årsrapport 2004 s. 9). Videre har Statskog påtatt seg ansvaret for sikring av gruehull på statens grunn.

Fredningen er ikke til hinder for at skogen blir utnyttet og skjøttet når driftsmetodene ikke fører til inngrep i kulturminnene eller området rundt i strid med fredningsformålet og fredningsbestemmelser for øvrig. Aktuelle skogtiltak kan blant annet være: Hogst, tømmertransport, rydding, markberedning, sprøyting, grøfting, planting, gjødsling, tynning og vedlikehold av vegfar, klopper ol. Statskog har ansvar for oppgavene nevnt under "Eiere og tiltakshavere generelt". Nedenfor er noen oppgaver og aktuelle prinsipper nærmere spesifisert:

- Avmerke tidligere registrerte og nyregistrerte kulturminner og kulturhistoriske sammenhenger på driftsplankart eller kart for tiltak i skogen,
- i driftsplan eller plan for enkelttiltak beskrive arbeidsmetoder og en bruk av maskiner som ivaretar hensynet til kulturminnene og landskapet - f. eks. fastlegge hvor skogsmaskiner kan kjøre, og om transport av tømmer i terrenget eller langs veifar ev. må skje på telet mark for å unngå å skade eller å skjemme kulturminner,
- merke sårbare kulturminner på en lett synlig måte i marka før skogsarbeid iverksettes når disse ellers kan være vanskelige å oppdage, for eksempel på grunn av snø.

### Virkemidler

Etablering av hensiktsmessige rutiner og bruk av tjenlig teknologi og arbeidsmåter i samsvar med fredningen er viktige forutsetninger for å oppnå forvaltningsmålene. Virkemidler og arbeidsmåter kan bli beskrevet nærmere i driftsplan for skogen.

Statsskog har anledning til å spille inn økonomisk støtte til skjøtsel og vedlikehold av kulturminner og kulturmiljøer til sine budsjettforslag til Landbruks- og matdepartementet.

### **Andre aktuelle eiere og tiltakshavere**

Det kan være aktuelt å supplere forvaltningsplanen med drifts- eller utviklingsplaner for anlegg, virksomhet eller særlige forhold som ikke foreløpig er behandlet her. Utarbeiding av disse planene forutsettes å skje av eier eller i et samarbeid mellom eier av anlegget m.v. og med kommunen og/eller museet og bli godkjent av forvaltningsmyndigheten. Eksempler på slikt kan være:

- Kommunikasjonsanleggene på Jonsknuten
- Energiforsyningsanlegg og andre tekniske anlegg
- Kongsberg skisenter
- Knutehytta
- Eventuelle nye verdiskapningstiltak
- Barmen naturreservat

Eiendommene Henschensetra, gnr. 113 bnr. 6,21,40 og Samuelsekke 177, gnr. 7752, bnr. 1 ligger innenfor kulturmiljøet. Deres status var noe uklar i fredningsprosessen, også mht. varsling. Disse eiendommene omfattes av kulturmiljøfredningen, men regnes ikke som del av "sølvverksdriften", jf. forskriften § IV, 1,a og har videre formelle rammer for tiltak, jf. forskriften § V, pkt. 2 og dispensasjonsbestemmelsen § VI, pkt. 2. Unntak herfra er for Henschensetra: vei til Knutehåvet gruver, kullmiler og hus tilflyttet fra Sachsen og for Samuelsekke 177: steingjerdet i eiendomsgrensa. Disse skal behandles som graveminner.

## Norsk Bergverksmuseum

### Utfordringer

Norsk Bergverksmuseum har store utfordringer i å fortsette arbeidet med registrering og kartlegging av kulturminnene, dokumentere deres historie, følge opp skjøtselen og bistå eiere, brukere, myndigheter og allmennheten med rådgivning i forvaltningen av kulturmiljøet, samt å ivareta kulturminnene det selv har ansvaret for.

### Roller, ansvar og oppgaver

Museet er eier av flere bygninger og av Kongens og Armens gruver med sine adkomststoller og deres tilknyttede bergrom. Videre er museet, etter avtale av den 31. mars 1993 med den norske stat ved Næringsdepartementet, leier av gruvegangene Christian 7. Stoll og Underbergstollen samt alle bergrommene som står i forbindelse direkte eller indirekte med disse to stollene.

Museet har ansvar for oppgavene nevnt under "Eiere og tiltakshavere generelt" så langt disse passer.

Norsk Bergverksmuseum har ansvaret for å sikre de gruveåpninger museet benytter ihht nevnte avtale mellom Næringsdepartementet og museet. I tillegg har museet etablert en utsiktsplattform ved Juels gruve som museet har ansvar for.

Museet er kompetansesenter for Sølvverket. Det dokumenterer, forsker i og formidler Sølvverkets historie, og tilrettelegger formidling av kulturminnene og historien for besøkende. Museet har etter sine vedtekter ansvar for "bevare det nasjonale kulturminnet Kongsberg Sølvverk."

Museet skal utvikle kunnskaps- og datagrunnlaget og bistå med rådgivning og vurderinger. Nærmere spesifisert er museets oppgaver å:

- Være kompetansesenter for Kongsberg Sølvverk kulturmiljø, videreutvikle kunnskapsgrunnlaget gjennom forskning og dokumentasjon, drive formidling og bidra med skjøtsels- og vedlikeholdsarbeid på egne anlegg,
- motta melding om nyoppdagede kulturminner,
- kartlegge og registerføre kulturminner, herunder føre oversikt over hvilke områder som er mangelfullt registrerte og hvilke områder som er tilfredsstillende registrerte,
- være kulturminnefaglig rådgiver overfor eiere/tiltakshavere og kommunen i utarbeidelsen av arealplaner eller planer for enkelttiltak og bidra til at planene ivaretar hensynet til kulturmiljøet og kulturminnene så godt som mulig,
- være rådgiver overfor fylkeskommunen som forvaltningsmyndighet i dispensasjonssaker og andre spørsmål

I saker angående kulturminner som museet er eier av, eller har påtatt seg vedlikeholdsansvaret for, skal forvaltningsmyndigheten ikke anvende museet som rådgiver.

### Virkemidler

Museets innsats utover faste, museale oppgaver er basert på betalte oppdrag og eksterne tilskudd tilknyttet konkrete tiltak.

### Tiltak

- Videreføre skjøtsel av kulturminner i museets eie,

- videreføre registrering, kartlegging og dokumentasjon av kulturminnene,

#### Gjennomføringsprogram

1. Befaringer av området med vurdering av hvor tiltak er nødvendige, og fastsette prioriteter, i samarbeid med andre parter. Følge opp tilstandsrapportering av hjulstuer.
2. Planlegge og bistå ved skjøtsel av inskripsjoner.
3. Videreføre registrering og kartlegging i kulturmiljøet.

#### Økonomi og finansiering

Finansieres på prosjektbasis som betalte oppdrag, utover ordinært vedlikehold på egne anlegg.

### **Kongsberg kommune**

#### Utfordringer

Ta hensyn til og trygge fredningen i kommuneplanrulleringene.

#### Roller, ansvar og oppgaver

Drikkevannsforskriftene krever at alle vannverk har en reservevannsforsyning. Kongsberg kommunes reservevannsforsyning består av Rundetjern og Tangentjern. For å opprettholde en god vannkvalitet er en avhengig av tilsig fra Kunstbekken, men ikke aktiv tapping av ovenforliggende dammer.

Etter dispensasjon i 2005 ble de deler av dam- og rennesystemet som ikke naturlig drenerer til Kunstbekken, koblet vekk fra denne og ledet utenom nedslagsfeltene til Rundetjern og Tangentjern. Gjenstående felter er Kongensdam, Stordammen, Gyldenløvedam og Sachsen-dammene med tilhørende nedslagsfelter.

#### Virkemidler

Gjeldende lovverk.

#### Tiltak

##### *Plantiltak:*

I samarbeid med øvrige berørte parter:

- utarbeide skjøtelsesplaner for vedlikehold av kulturminnene og driftsplaner for stier og løyper, herunder klopping, merking, rydding og preparering.
- Innarbeide hensynene til kulturmiljøet i kommuneplanen

##### *Konkrete tiltak:*

- Videreføre skjøtselen av de deler av vannførende anlegg nedenfor Linnertdammen som kommunen har anvendt til sin drikkevannsforsyning,
- gjennomføre tiltak på stier og løyper m.v. etter godkjente driftsplaner,
- ta en koordinerende rolle for stier og løyper i området og bidra til at stier og løyper tilrettelegges og driftes på en måte som ikke er til skade for kulturminner.

#### Økonomi og finansiering

##### *Merkostnader som følge av fredningen*

Fredningen vil ikke innebære merkostnader for kommunen i planperioden utover de oppgaver som allerede påhviler kommunen.

*Årlig finansiering*

Kommunen finansierer de tiltak som er nødvendig for å bringe vann fra Kunstbekken til Tangentjern.

### **Forvaltningsmyndigheten for kulturmiljøet, Riksantikvaren og Buskerud fylkeskommune**

Forvaltningsmyndigheten har ansvaret for den formelle forvaltningen av kulturminnefredningen og fredningsbestemmelsene. Viktige oppgavene vil være å:

- Bistå museet med rådgivningsvirksomhet og formidle aktuelt veiledningsmateriale,
- motta planer for forskningsprosjekter til orientering og ev. behandling fra museet, universiteter, høyskoler eller liknende forskningsinstitusjoner,
- motta fra museet planer for tilrettelegging av kulturmiljøet i dagen og tilrettelegging av særskilte bergrom for spesifiserte grupper besøkende, og blant annet godkjenne hvilke bergrom dette skal omfatte, og avgjøre om tiltakene krever søknad om dispensasjon,
- motta fra museet opplegg for formidling av kulturmiljøet og godkjenne opplegget, herunder avgjøre hvor det kan plukkes enkelte steiner fra overflaten til geologiske samlinger o.l.
- motta fra tiltakshaver/eier planer for antikvarisk vedlikehold og skjøtsel av kulturminner til orientering og ev. behandling,
- motta ev. søknader om økonomisk støtte til skjøtsel og vedlikehold eller andre kulturminnetiltak,
- motta plansaker etter plan- og bygningsloven, avgi uttalelser og fremme innsigelse til planer som ikke er i samsvar med fredningen,
- motta dispensasjonssøknader og fatte vedtak om dispensasjon,
- motta ev. klager på vedtak om dispensasjon, forberede klagesaker og oversende de til overordnet myndighet for endelig avgjørelse, eller ev. omgjøre dispensasjonsvedtaket,
- følge opp ev. brudd på fredningen og fredningsbestemmelsene og etter en vurdering ev. anmelde forholdet til politiet,
- påse at intensjonen med fredningen blir fulgt og samle erfaringer om forvaltningen av fredningsområdet.

### **Forvaltningsmyndigheten for Barmen naturreservat, Fylkesmannen i Buskerud**

- forvalte reservatet i henhold til verneforskriften og sørge for at naturverdiene ikke forringes,
- motta dispensasjonssøknader og fatte vedtak om dispensasjon,
- motta ev. klager på vedtak om dispensasjon, forberede klagesaker og oversende de til overordnet myndighet for endelig avgjørelse, eller ev. omgjøre dispensasjonsvedtaket,
- følge opp ev. brudd på fredningen og fredningsbestemmelsene og etter en vurdering ev. anmelde forholdet til politiet,
- hvis behov utarbeide egen forvaltningsplan for reservatet.

*Vedlegg:* Oversikt over objekter av ulik type med tilknytning til sølvverksdriften i det fredede kulturmiljøet (utarbeidet og oppdateres av Norsk Bergverksmuseum)

Vedlegg til forvaltningsplan for Kongsberg Sølvverk kulturmiljø:

### **Oversikt over objekter av ulik type med tilknytning til sølvverksdriften i det fredede kulturmiljøet**

Typer objekter knyttet til sølvverksdriften og deres registrerte antall er følgende:

- 18 bygninger så som overstigerbolig, sakkerhus, bergstuer, mannskapsbrakker, uthus, kahus, smie, brannvaktårn.
- 40 tufter etter bygninger (ganske sikkert underregistrert).
- 884 dagåpninger for underjordiske bergrom, derav 235 gruver, 591 skjerp og 58 stoller (underregistrert, det totale antallet vil antakelig øke til ca. 1000),
- underjordiske bergrom (vanskelig å angi kvantitativt omfang. Det bør lages anslag over kilometer lengde og rominnhold ut fra gruvekart m.v.),
- 253 berghalder (tipphauger for gråstein, sterkt underregistrert, vil antakelig øke til omkring det dobbelte),
- 7 afterhauger (tipphauger for utvasket sand fra pukkeverk),
- 50 damanlegg med 80 enkeltdemninger,
- 132 vannrenner med en samlet strekning på ca. 35 km, derav 9,4 km vannførende og 25,8 km uten vann,
- 64 hjulstuer (murer etter bygninger for vannhjul),
- 42 murer (i hovedsak steingjerder rundt gruveåpninger samt støttemurer av gråstein, sterkt underregistrert),
- 27 veifar og stier av forskjellig standard med en samlet strekning på ca. 45 km
- 110 inskripsjoner over jord, derav 42 ved målepunkter, samt 7 målepunkter uten inskripsjoner (i tillegg kommer 14 inskripsjoner under jord utenom målepunkter hvorav det foreløpig er registrert 30 – sterkt underregistrert),
- 4 sikringsgjerder rundt gruvesjakter der eldre gruvemateriell er gjenbrukt (antallet er en del høyere, men kun 4 er registrert. Steingjerder som ble bygd som sikring rundt de fleste gruvesjakter etter nedleggelsen i 1805, er tatt med under "murer" se over),
- noen få mulige skogbruksminner med tilknytning til sølvverksdriften – én fløtningsdam er registrert og ført under damanlegg over.
- 5 andre objekter som hageanlegg foran overstigerboligen ved Sachsen gruve, brønn, trykkvannsrør m.m.

Norsk Bergverksmuseum, Kongsberg, 16. april 2018